

In depot – uit depot

Deuromlijstingen in het depot van Monument & Materiaal

Aletta Bastmeijer

Inleiding

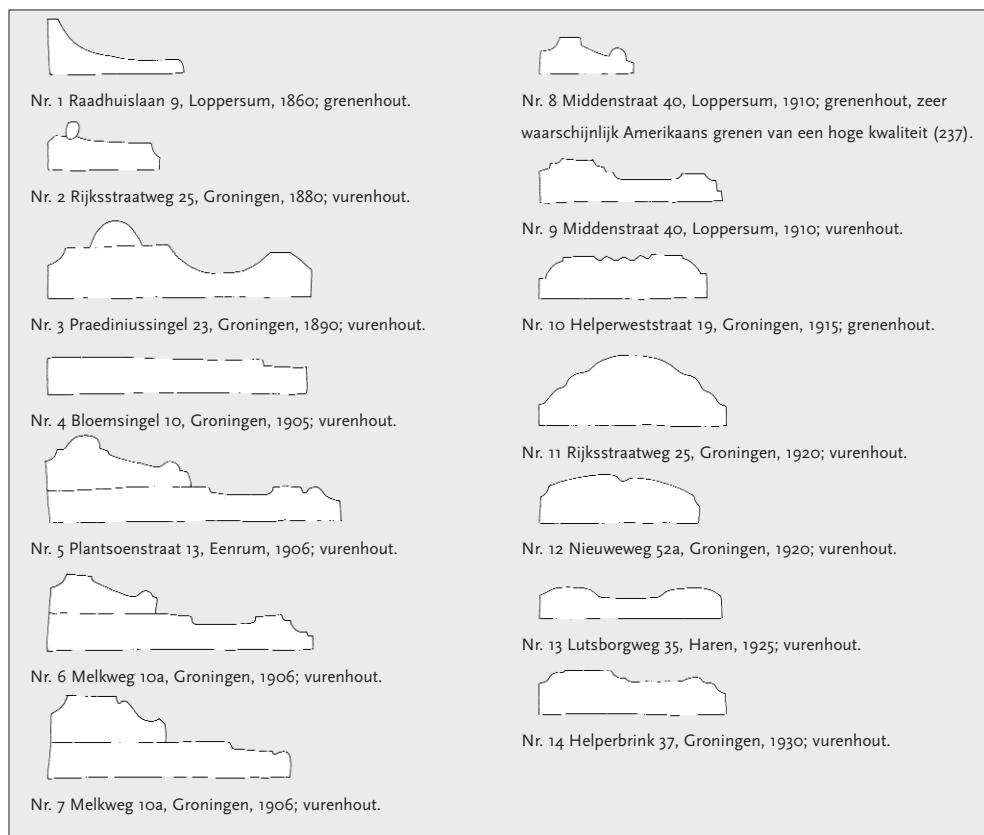
Bij het verzamelen van oude deuren ten behoeve van de verkoop en herplaatsing in andere panden werd tot voor kort erg weinig aandacht besteed aan de deuromlijsting (deurlijst). Dit is vreemd, omdat deze een geheel vormt met de deur waar juist wel veel aandacht naar uitgaat. Er is niet veel bekend over profielen van deurlijsten, omdat in het verleden weinig belang gehecht werd aan documentatie nadat zij in het depot waren terechtgekomen. Hun herkomst is dan ook vaak onbekend. Bij haastklussen worden meestal de deuren meegenomen en worden de moeilijker te verwijderen deurlijsten achtergelaten¹.

Om een compleet beeld te krijgen van de ontwikkelingen op dit gebied zou het goed zijn ook te kijken naar bijvoorbeeld raamlijsten, spiegel- en schilderij-

Afb. 1. Deurlijsten in de zeecontainer op het schoolplein van het depot. Foto: Jaap Buist, collectie M&M.

1. Vlak voor de sloop van Boterdiep 28 bleek het lijstwerk van een deur uit circa 1750 gestolen te zijn maar was de flink dichtgetimmerde deur nog aanwezig! Deze bevindt zich nu in het depot van M&M.

Afb. 2. Overzicht van een aantal deurlijstprofielen uit de container waarvan de herkomst bekend is; de rechterzijde is de kant van de deuropening. Tekening: Aletta Bastmeijer, collectie M&M.

lijsten en natuurlijk buitendeurlijsten. Ik heb mij echter voor dit artikel beperkt tot het bekijken van ongeveer dertig binnendeurlijsten in het depot van de Stichting uit de periode van circa 1860 tot 1930 (afb. 1). Van deze lijsten heb ik, met behulp van een profielkam, profielen afgetekend om een globaal overzicht te krijgen van de vormen in verschillende perioden (afb. 2)².

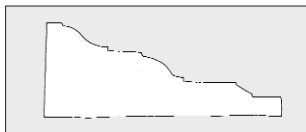
De binnendeurlijst

De belangrijkste doelen van een deurlijst zijn het accentueren van de door- gang en het afdekken van de bouwnaad tussen het muurwerk en het houten deurkozijn. In de loop van de tijd is de lijst duidelijk aan modeverschijnselen onderhevig geweest. Net als met de deur zelf liep op het platteland de ontwikkeling altijd wat achter op de stad.

De datering van een deurlijst is lastig. Profielen bleven over het algemeen lang in gebruik, in combinatie met de bijbehorende deur is het dateren makkelijker³. Ook

2. Met dank aan Lilian Verschoor, coördinator afdeling Bouwmaterialen van de Stichting M&M, Frits Vrede, archo-boticus bij de afdeling Archeologie van de Dienst Ruimtelijke Ordening en Economische Zaken van de Gemeente Groningen (RO/EZ) en Taco Tel, bouwhistoricus bij de afdeling Monumenten van de Dienst RO/EZ.
3. Bij verdergaand onderzoek zou de ontwikkeling van het profiel naast de ontwikkeling van de deur moeten worden gezet. Hierbij zullen waarschijnlijk duidelijke gelijkenissen naar voren komen.

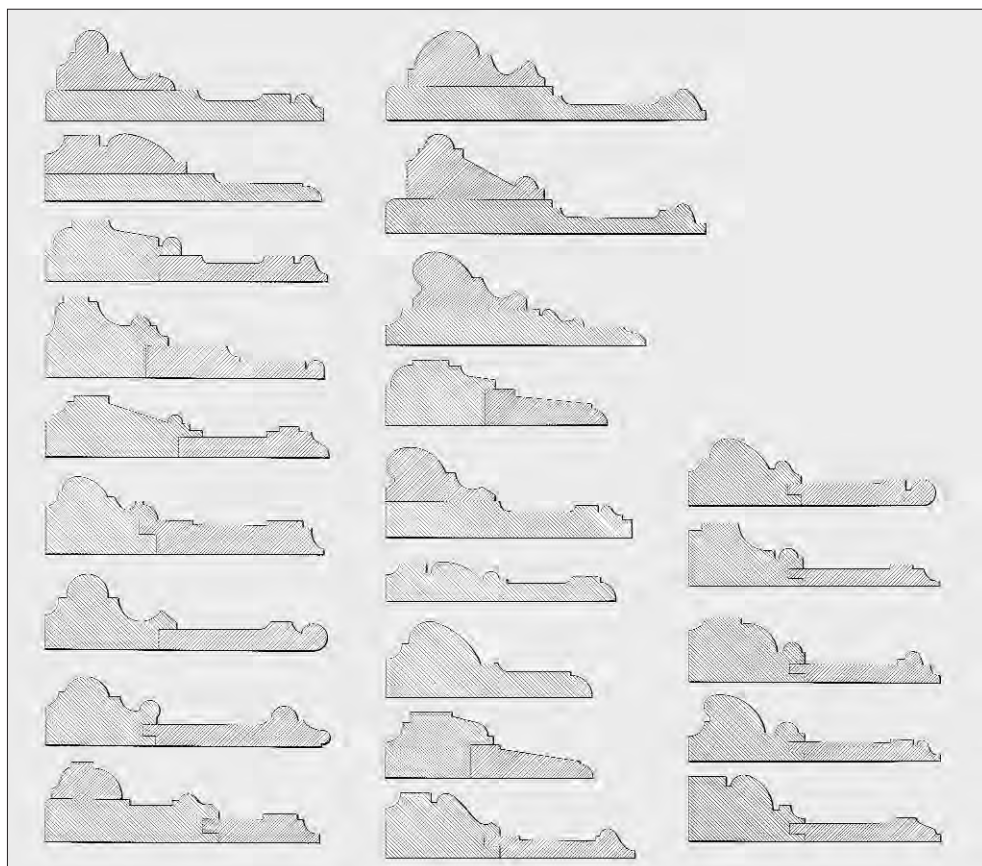
het deurkozijn en hang- en sluitwerk kunnen informatie geven over de datering. Om vast te stellen of de deurlijst op de originele plaats zit, is het onder andere van belang te kijken of de deuropening origineel is en of de aansluiting van een mogelijk aanwezige lambrisering en de plint klopt.

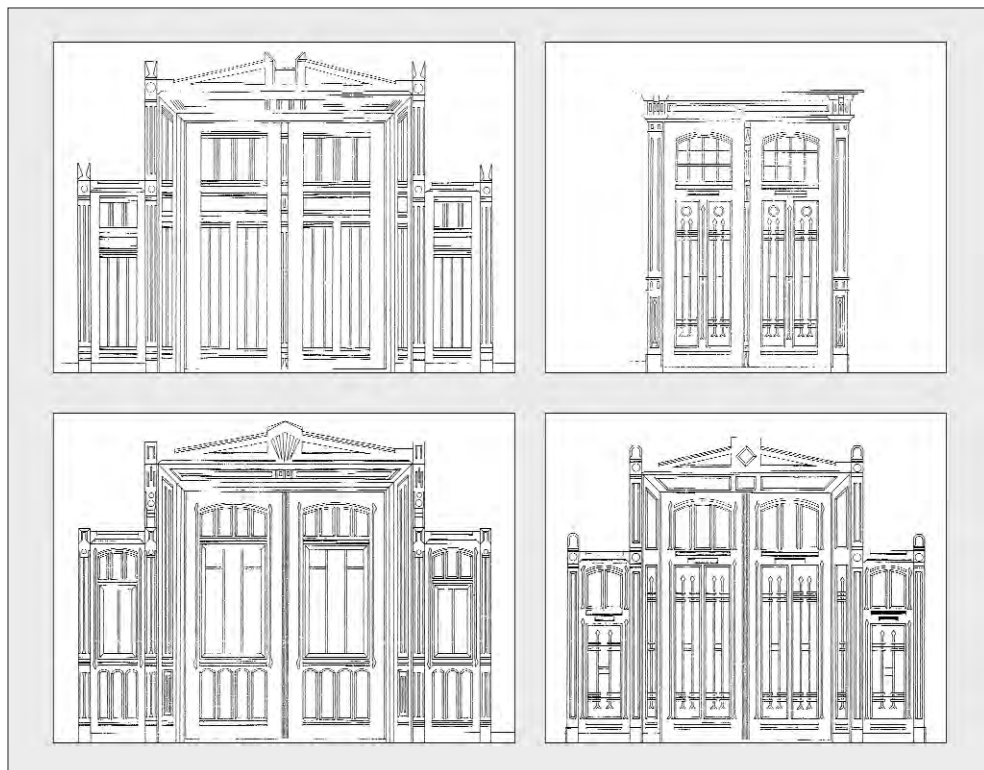
Afb. 3. Doorsnede van een grenenhouten lambriseringlijst uit de gang van Oude Boteringestraat 24, circa 1700, nu in het depot van M&M. Tekening: Aletta Bastmeijer, collectie M&M.

Ontwikkeling

In de 18e eeuw komen profielen voor met eenvoudige combinaties van bolle, holle en ojiefvormige (combinatie van een in- en uitzwenkende lijn) doorsneden, afgescheiden door platte banden (afb. 3). In de 19e eeuw worden de profielen over het algemeen drukker; in de doorsnede volgen de vormen elkaar sneller op zonder tussenkomst van veel platte banden. Rond 1900 ontstaat er een vereenvoudiging in de profielen als gevolg van de invloed van verschillende stromingen

Afb. 4. Overzicht van deurlijstprofielen van stoomtimmerfabriek Zeldenrust, 1906. Uit: catalogus van J. Timmer te Helpman bij Groningen, collectie M&M.

Afb. 5. Overzicht van vier deurpartijen van stoomtimmerfabriek Zeldenrust, 1906. Uit: catalogus van J. Timmer te Helpman bij Groningen, collectie M&M.

in de architectuur, zoals de jugendstil en later de Amsterdamse schoolstijl en de nieuwe zakelijkheid. Daarnaast ontstaan er steeds meer schaverijen en timmerfabrieken met schaaf- en freesmachines waardoor ook deurlijsten steeds meer worden gestandaardiseerd (afb. 4).

In de periode waarin de jugendstil veel invloed heeft op het bouwen in de stad Groningen, het begin van de 20e eeuw, wordt steeds meer nadruk gelegd op het decoratieve aspect van de deurlijst (afb. 5). De doorsneden van de profielen lijken eenvoudiger (geen combinaties van holle, bolle en ojiefvormen), maar aan de bovenzijde van de deurlijst worden uitstekende bekroningen aangebracht. De deur lijkt dan meer op een poort en sommige hebben zelfs consoles onder het lijstwerk.

Vanaf de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw verdwijnen de bekroningen weer maar blijven de deurlijsten vrij eenvoudig van profiel (afb. 6). Een verdere vereenvoudiging vindt plaats bij de introductie van de Bruynzeeldeur, die vanaf 1921 tot in de jaren zestig seriematig wordt geproduceerd. Deze wordt omlijst door een platte lat met ronde hoeken. In de jaren daarna krijgt de deurlijst haar nadrukkelijke functie om de deuropening te accentueren niet meer terug.

Houtsoorten

Over het algemeen zijn de deurlijsten uit de periode 1860-1930 gemaakt van naalddhout (lange rechte bomen). Na houtdeterminatie bleek dat de oudste deurlijsten van grenenhout (den) waren en de jongere, op een paar uitzonderingen

Afb. 6. Deuromlijsting van onbekende herkomst uit de container. Foto: Jaap Buist, collectie M&M.

na, van vurenhout (fijnspar). De overgang heeft rond 1880 plaatsgevonden. Eikenhouten deurlijsten zijn in het onderzoek niet aangetroffen, wat geen bewijs is dat die niet voorkwamen⁴.

Dennenbomen (grenenhout) kwamen in de middeleeuwen wel voor in het noordoosten van Nederland (in hoogveengebieden) maar groeiden hier heel slecht en werden daarom niet gebruikt voor timmerhout. Uit Scandinavië werden circa dertig meter lange stammen geïmporteerd die vanaf de 16e eeuw zeer veel werden verwerkt tot bouw- en timmerhout. Ook wordt dan al vurenhout (fijnspar) gebruikt in de bouw. Vanaf de 18e en 19e eeuw worden er veel fijnsparren aangeplant in Nederland, via Groningen wordt er bovendien veel fijnspar geïmporteerd uit het Oostzeegebied en Midden-Europa. De rechte lange stammen zijn zeer geschikt als timmerhout.

Slot

Zoals te verwachten was, maakt de profilering van de deurlijst een vergelijkbare ontwikkeling mee als de rest van het interieur. Bij een rijke detaillering in het interieur is ook de profilering van de deurlijst uitbundig. Bij een verstrakking van de vormen in het begin van de 20e eeuw is ook een vereenvoudiging van de deurlijst te zien. In de periode van de Bruynzeel-interieurs wordt de deurlijst teruggebracht tot eenvoudige latten met ronde hoeken.

Opvallend is dat in sommige huizen deurlijsten zijn te vinden uit dezelfde bouwtijd die qua vorm erg van elkaar verschillen. In de keuken werd bijvoorbeeld een veel eenvoudiger deurlijst geplaatst dan in de woonkamer (afb. 7 en 8). Hiervoor werden in de overgangperiode rond 1880 soms ook verschillende soorten hout gebruikt. Voorafgaand aan de sloop van de boerderij Middenstraat 40 in Loppersum werden bijvoorbeeld deurlijsten met verschillende profielen verwij-

4. Zeer gedetailleerde profielen kunnen alleen van eikenhout worden gemaakt, naaldhoutsoorten zijn hiervoor te grof van structuur. De Jong 1997, 27.

Afb. 7. Lutsborgweg 35, Haren, begane grond, 1926.
Foto: Lilian Verschoor, collectie M&M.

Afb. 8. Lutsborgweg 35, Haren, keuken, 1926.
Foto: Lilian Verschoor, collectie M&M.

derd die zowel van grenenhout als van vurenhout waren. Onbekend is of er ook regionale verschillen zijn in de profilering van deurlijsten en het gebruikte hout.

Deurlijsten werden rond 1900, net als bijvoorbeeld tegels en schouwen, in uitgebreide bestelboeken te koop aangeboden. De profielen waren per meter te koop. Na de vereenvoudiging van de deurlijst in de 20e eeuw is de geprofileerde deurlijst weer aan een kleine herintrede bezig. Bij de bouwmarkt zijn, behalve andere 'historische' bouwmaterialen zoals stucplafonds, ook geprofileerde deurlijsten van het plaatmateriaal MDF per meter te koop.

Hopelijk beseffen de eigenaren van 'oude' huizen steeds meer dat bij een historische deur ook een passende lijst hoort waarvan er velen zijn opgeslagen in de container van de Stichting Monument & Materiaal.

Literatuur

Haslinghuis, E.J., *Bouwkundige termen. Verklarend woordenboek van de westerse architectuurgeschiedenis*. Utrecht, 1986.

Jong, S. de, *Profielen, profileringen, profiellijsten. Hoofdzakelijk in hout*. Zaandam, 1997.

Staal, M., 'De ondergewaardeerde Bruynzeeldeur opgewaardeerd' in: *Hervonden Stad* 4 (1999), 105-110.

Verschoor, L., 'Deuren in het depot van Stichting Monument & Materiaal' in: *Hervonden Stad* 10 (2005), 141-150.